

Webrecensie BMGN 126:2 (2011)

Tuik, J., *Een bijzonder energiek ondernemer. Rento Wolter Hendrik Hofstede Crull (1863-1938). Pionier van de elektriciteitsvoorziening in Nederland* (Zutphen: Walburg Pers, 2009, 144 blz., ISBN 978 90 5730 640 2).

Het boek bevat zestien artikelen, die oorspronkelijk geschreven zijn voor het blad van het Twents Techniekmuseum. Voor deze publicatie zijn ze nog eens geredigeerd en zijn veel illustraties toegevoegd. Het resultaat is een zeer leesbaar en bekijkbaar boek geworden dat een groot publiek zal aanspreken. Toch vind ik het jammer dat het in deze vorm is gepubliceerd. Die afzonderlijke verhalen hadden we immers al. Het zou beter geweest zijn als die geassembleerd waren tot een gedegen biografie van deze opmerkelijke pionier van de Nederlandse elektrotechniek, de grondlegger van de Hengelosche Electriche en Mechanische Apparaten Fabriek (HEEMAF) c.q. Hollandse Signaal en de bouwer en exploitant van elektriciteitscentrales. Die biografie lijkt me alleszins gerechtvaardigd. Natuurlijk is over Hofstede Crull al het nodige bekend, maar de door Tuik geschreven stukjes laten zien dat er nog veel meer interessants over hem te vertellen is. Zo is er het verhaal van zijn doortastende moeder, die hem, geboren als Rento Klaas Crull, via aanvragen tot naamsverandering optuigde met de voornamen van zijn overleden vader, Wolter Hendrik, en met de laatste voornaam van zijn grootvader, Hofstede, die als achternaam werd gebruikt, net als bij de verwante Hofstede de Groot.

En vervolgens is er het verhaal van zijn opleiding, aan Duitse hogescholen, dat zeker verder onderzoek verdient, omdat hij daar vele groten uit de elektriciteits-wereld heeft ontmoet. Beide verhalen staan in het tweede hoofdstuk, 'Een leven vol spanning' waarin hij ook nog, in 1897, een partnerschap aangaat met werktuigbouwkundig ingenieur Willem Willink, in 1908 de HEEMAF opricht waar hij in 1919 met ruzie vertrekt. *En passant* trouwt hij en krijgt vier dochters. Hofstede Crull overlijdt in 1938. Interessante elementen in de verschillende teksten zijn de goede relaties van Hofstede Crull met belangrijke Twentse ondernemers, zoals leden van de familie Spanjaard in Borne en van de familie Stork in Hengelo, waarbij geholpen zal hebben dat zijn compagnon Willink uit een textielfamilie stamde. De steun die de firma van deze ondernemers kreeg, leidde er mede toe dat het bedrijf van Hofstede Crull, van een klein bedrijf in Borne uitgroeide tot

een grote onderneming die de elektriciteitsvoorziening verzorgde in vrijwel geheel Twente, sinds 1900 via het Twentsch Centraal Station in Hengelo. Daarbuiten werden Terborg, Elst, Driebergen-Doorn, Borculo, Eibergen, Neede, Diepenheim, Ruurlo, Hilversum, Naarden en Leeuwarden door de firma bediend, terwijl in Limburg en Noord-Brabant de aanleg van de provinciale netten werd gedaan. In Limburg werd tevens de distributie van door de Staatsmijnen opgewekte elektriciteit geregeld. In 1919 waren er 1590 personeelsleden. Ook in Nederlands-Indië was de HEEMAF actief. Verhelderend in de beschrijvingen is de voortdurende koppeling van financieel/economische en technische aspecten, waarbij duidelijk wordt dat sommige plannen voor een grootschalig elektriciteitsnet stukliepen op beperkte technische mogelijkheden. De plannen waren de techniek geregeld ver vooruit en hielden vaak ook te weinig rekening met politieke gevoeligheden. Al bij één van de eerste activiteiten, de oprichting van een blokcentrale in Groningen in 1895, werd dat duidelijk. Hofstede Crull wilde een modelcentrale en hield zich doof voor de wens van een aantal politieke partijen om de kosten te beperken. In dit licht bezien is het bewonderenswaardig dat Hofstede Crull telkens weer fondsen wist te verwerven.

Verder komt goed naar voren dat Hofstede Crull absoluut geen rationeel handelend ondernemer was. Hij was geregeld overspannen, dramde voortdurend en dulde nauwelijks tegenspraak. Gelukkig had hij het goed getroffen met compagnon Willink, die hem niet voor de voeten liep en geregeld vredestichtend optrad. Niettemin waren er enige fenomenale ruzies, zoals over het produceren van elektromotoren, wat Hofstede Crull graag wilde en Willink niet. De eerste won uiteraard.

Maar toen Willink wilde terugtreden en zijn jonge neef door de commissarissen tot directeur werd benoemd, samen met diens leeftijdgenoot H.I. Keus die sinds 1914 bij het bedrijf werkte, was het gauw afgelopen. Hofstede Crull weigerde op voet van gelijkheid met hen samen te werken en nam kwaad ontslag. Inmiddels had hij een behoorlijk vermogen opgebouwd dus het raakte hem niet echt. Maar ook met zijn vermogen ging hij soms raar om. Zo liet hij in 1918 zijn pas verbouwde villa in Hengelo afbreken omdat de gemeente een deel van zijn landerijen wilde onteigenen en liet hij net over de gemeentegrens een nieuwe villa bouwen.

Zijn laatste jaren sleet hij in de Achterhoek, waar hij een kwakkelende fabriek voor elektromotoren opzette en succes had met de productie van 'spinpotten' voor kunstzijdefabricage. Jaap Tuik heeft het allemaal prima

opgeschreven en het notenapparaat laat zien dat er gedegen speurwerk is verricht. Ook de familie heeft meegeholpen. Er moet nu maar een poging gewaagd worden om van de stukjes een echt boek te maken.

Pim Kooij, Groningen

Webrecensie BMGN – LCHR 126:4 (2011)

Vaartjes, Gé, *Rebel & dame. Biografie van Top Naeff* (Dissertatie Leiden 2010; Amsterdam: Querido, 2010, 664 blz., ISBN 978 90 214 3763 7).

De naam Top Naeff (1878-1951) zal bij menigeen de herinnering oproepen aan de tot ver in de twintigste eeuw populair gebleven meisjesboeken *School-idyllen* en *De Tweelingen*. Deze in 1900 en 1901 in enkele weken tijd geschreven bestsellers, betekenen de start van haar leven als schrijfster. Van haar bekendste boek *School-idyllen* is onlangs bij Gottmer Uitgeversgroep de 28^e druk verschenen. Haar eerste roman *De dochter* uit 1905 wordt door de pers lovend ontvangen. Het geeft Top toegang tot de officiële literaire wereld; zij wordt in datzelfde jaar tijdens de oprichting van de Vereniging van Letterkundigen gekozen tot bestuurslid. Naast meisjesboeken schrijft Naeff ook poëzie, romans, korte verhalen, novellen en twee toneelstukken, en is daarnaast redactrice bij verschillende tijdschriften.

Als 21-jarige schrijft Top haar eerste succesvolle toneelstuk *De genadeslag*. Dit vormt het begin van een carrière als toneelrecensente. Zij ontwikkelt zich tot een gevreesde, toonaangevende critica, jarenlang onder meer in *De Groene Amsterdammer*, waarvoor ze ook essays schrijft. De ontwikkelingen en meningsverschillen bij het Nederlandse toneel in de eerste helft van de twintigste eeuw zijn, via de strubbelingen tussen de twee grootmeesters, regisseurs en acteurs Willem Royaards en Eduard Verkade, op de voet te volgen. Ook de literaire wereld van dat tijdperk komt, hoewel minder, in de biografie aan de orde. Top heeft contacten met veel literaire kopstukken waaronder Couperus, Heijermans en Bordewijk. Ze reist door Europa PEN-congressen af, een internationale organisatie van schrijvers, die zich onder andere inzet voor de vrijheid van meningsuiting. Ze zit in jury's en doet mee aan literaire koffiemaaltijden waarbij schrijvers